

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۳ ۱۹۲۴

۱۳۷۹ / ۹ / ۱۶

دانشگاه قم

دانشکده علوم انسانی

مرکز اطلاعات سند و کتابخانه علمی ایران
تاسیس ۱۳۵۷

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

۹۳۳۴

بررسی تطبیقی احکام پیوند، تشریح و تلقیح

در فقه امامیه و حقوق ایران

استاد راهنما:

حجة الاسلام و المسلمین محمد علی راغبی

استاد مشاور:

حجة الاسلام و المسلمین علی محامد

تدوین: سیده فاطمه یگانگی

زمستان ۱۳۷۸

۳۱۹۲۴

در لحظه‌های خلوت شبها،
در بقعه‌های غربت صحرا، در پای بوته‌ها،
حضور مهر تو را احساس کرده‌ام،
همراه هر تازیانه و هر فریاد،
کنار هر گلوله و هر قطره خون،
پا به پای هر آرزوی خسته و رنج تازه،
تو را دیدم.
ای حضور مداوم، ای آسمان شهادت،
حضور تو پیداست، من غایبم.
آیا امید ظهوری هست؟

اللَّهُمَّ كُنْ لَوْلِيِّكَ الْحَجَّةِ بْنِ الْحَسَنِ
صَلَوَاتِكَ عَلَيْهِ وَعَلَى آبَائِهِ
فِي هَذِهِ السَّاعَةِ وَفِي كُلِّ سَاعَةٍ
وَلِيًّا وَحَافِظًا وَقَائِدًا وَنَاصِرًا وَدَلِيلًا وَعَيْنًا
حَتَّى تُسْكِنَهُ أَرْضَكَ طَوْعًا
وَتُمَتِّعَهُ فِيهَا طَوِيلًا.

من پشهام از لطف تو طاووس شوم

یک قطره‌ام از یم تو قاموس شوم

گر لطف کنی پر بگشایم چو ملک

آماده پابوس شه طوس شوم

مع مری

۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرَّضَا الْمُرْتَضَى الْإِمَامِ النَّقِيِّ النَّقِيِّ

وَ حُجَّتِكَ عَلَى مَنْ فَوْقَ الْأَرْضِ وَ مَنْ تَحْتَ الثَّرَى الصِّدِّيقِ الشَّهِيدِ

صَلْوَةً كَثِيرَةً تَامَّةً زَاكِيَةً مُتَوَاصِلَةً مُتَوَاتِرَةً مُتَرَادِفَةً

كَأَفْضَلِ مَا صَلَّيْتَ عَلَى أَحَدٍ مِنْ أَوْلِيَائِكَ.

گر نماز آن بود کان مظلوم کرد دیگران را زین عمل محروم کرد

امام عزیزمان، این فقه مستحکم را در گستره‌ای وسیع و با نگرشی جهانی و حکومتی، مورد توجه قرار داد و ابعادی از فقه را برای ما روشن کرد که قبل از آن روشن نبود... امام عزیز ما، حقیقتاً به کالبد حوزه‌های علمیّه مقدّسه، روح و جان داد و حیاتی دوباره بخشید.

حضرت آیه الله خامنه‌ای

سلام و درود خدا و ائمه هدی

به روح بلند خدایی و احیای اسلام ناب محمدی، امام شهیدان، خمینی

و به خلف صالح امام و رهبر یتیمان امام و حافظ راه شهیدان امام، خامنه‌ای

و به تمام فقهای متعهد و پارسا و علمای راستین عالم تشیع، این

شکردان مکتب امام صادق علیه السلام و سربازان امام زمان (عج)

که در طول تاریخ اسلام و تشیع، مهمترین مدافع

دین، در برابر هجوم انحرافات و کج رویها

بوده‌اند.

صلوات و سلام خدا و رسول خدا بر ارواح طیبۀ شهیدان
سلام بر حماسه‌سازان همیشه جاوید روحانیت که رسالۀ علمیه و
عملیۀ خود را به دم شهادت و مرگب خون، نوشته‌اند.
افتخار و آفرین بر شهدای حوزه و روحانیت که در هنگامۀ نبرد،
رشته‌تعلقات درس و بحث و مدرسه را بریدند و عقال‌تمنیات دنیا را
از پای حقیقت علم، برگرفتند و سبکبالان به میهمانی عرشیان رفتند.
سلام بر آنان که تا کشف حقیقت، تفقه به پیش تاختند و برای قوم
و ملت خود، منذران صادقی شدند که بند بند حدیث صداقتشان را
قطرات خون و قطعات پاره‌پاره پیکرشان، گواهی کرده است.

امام خمینی ره

تقدیم به برادر شهیدم سیدسیروس

که تلاش و جدیتش در طلبگی علوم حوزوی، در کنار تحصیل در دانشگاهش،

بزرگترین مشوق و معلم من بود و در نامه‌ای برایم نوشت:

«... اما بدان، تنها علمی که ارزش دارد، علمی است

که انسان را به خدا نزدیک کند و بقیه

از بین‌رفتنی و بی‌ارزش است...»

سعی کن برای خدا درس بخوانی.»

تقدیم به پدر عزیزم رحمۃ اللہ علیہ

که دریای محبت و شیرینی لبخند و لطافت برخورد

و حکمت سخن و ملاحظت اشعارش

در لحظات خستگی و بریدن، توشه راهم بود.

و تقدیم به مادر دلسوز، زحمتکش و مهربانم

که همیشه، مدیون محبت، ایثار و احسانش خواهم بود.

به ویژه از:

حجة الاسلام و المسلمین محمدعلی رانجی استاد راهنما

و حجة الاسلام و المسلمین علی محامد استاد مشاور

کمال تشکر و قدردانی را دارم.

اجرهم عند الله

و با تقدیر و تشکر از بزرگوارانی که در تکمیل این تحقیق، مصدع اوقاتشان شده و از

دانسته‌های گرانقدرشان، بهره‌مند شدم:

حجة الاسلام و المسلمین رسول رحیم لو استاد حوزه و دانشگاه قم

آقایان دکتر صادق علمی و دکتر سلطانی اساتید فقه و اصول دانشکده الهیات مشهد

آقای دکتر رضا مهدوی متخصص اورولوژی و استاد دانشگاه علوم پزشکی مشهد

آقای دکتر کوشیار ... متخصص بیماریهای خون و استاد دانشگاه علوم پزشکی مشهد

خانم دکتر جهانیان ... متخصص بیماریهای زنان و استاد دانشگاه علوم پزشکی مشهد

آقای دکتر حسن فراهی شالچی استاد آناتومی دانشگاه علوم پزشکی مشهد

فهرست موضوعات

۱	چکیده تحقیق
۳	روش تحقیق
۵	پیشینه تحقیق

فصل اول: مقدمه

۷	گفتار اول: فقاہت و رویارویی با مسائل جدید
۱۰	گفتار دوم: اهمیت طبّ در اسلام
۱۳	گفتار سوم: رابطه بین فقه و طبّ
۱۵	گفتار چهارم: ضرورت پژوهش در مستحدثات پزشکی
۲۰	گفتار پنجم: رابطه فقه با حقوق مدنی

فصل دوم: موضوع شناسی

۲۲	بخش اول: پیوند اعضا
۲۲	گفتار اول: تعریف لغوی و اصطلاحی پیوند اعضا
۲۴	گفتار دوم: اطلاعات پزشکی پیرامون پیوند اعضا
۲۴	الف) اتوگرافت
۲۴	ب) ایزوگرافت
۲۵	ج) آلوگرافت
۲۵	د) گزنوگرافت

۲۹	گفتار سوم: تاریخچه پیوند اعضا
۳۱	گفتار چهارم: اهمیت پیوند اعضا
۳۲	گفتار پنجم: مرگ مغزی
۳۹	گفتار ششم: مباحث اجتماعی - اخلاقی پیرامون پیوند اعضا
۴۵	بخش دوم: تشریح
۴۵	گفتار اول: تعریف لغوی و اصطلاحی تشریح
۴۶	گفتار دوم: اطلاعات پزشکی پیرامون تشریح
۴۸	گفتار سوم: تاریخچه تشریح
۵۰	گفتار چهارم: اهمیت تشریح
۵۱	بخش سوم: تلقیح مصنوعی
۵۱	گفتار اول: تعریف لغوی و اصطلاحی تلقیح مصنوعی
۵۲	گفتار دوم: اطلاعات پزشکی پیرامون باروری مصنوعی
۵۲	نازایی (infertility)
۵۳	درمان نازایی
۵۶	گفتار سوم: تاریخچه تلقیح مصنوعی
۵۸	گفتار چهارم: اهمیت تلقیح مصنوعی

فصل سوم: پرسشهای مطرح

۶۰	گفتار اول: سؤالات مربوط به پیوند اعضا
۶۱	گفتار دوم: سؤالات مربوط به تشریح
۶۲	گفتار سوم: سؤالات مربوط به تلقیح مصنوعی

فصل چهارم: اصطلاحات فقهی

۶۴	الف) احکام تکلیفی و وضعی
۶۶	ب) احکام واقعی و ظاهری
۶۶	ج) احکام اولیه و ثانویه
۶۸	د) اصل تقدیم اهم بر مهم
۶۹	ه) قاعده لا ضرر و لا ضرار
۷۰	و) قاعده اضطرار
۷۰	مدرک قاعده
۷۳	قلمرو قاعده
۷۴	حدّ اضطرار
۷۶	ز) اصل برائت
۷۷	ح) اصل احتیاط
۷۸	ط) تعریف دیه و مفهوم فقهی جرم
۷۹	ی) نحوه تسلط انسان بر نفس خویش
۷۹	۱. تعریف مال
۸۱	۲. تعریف ملک
۸۱	۳. فرق ملک و مال
۸۲	۴. تعریف حق
۸۳	۵. مفهوم مالکیت
۸۴	۱. مالکیت تام و حقیقی
۸۴	۲. ملکیت ذاتیه

۲. مالکیت فلسفی یا مقولیه ۸۵

۴. ملکیت حقوقی یا اعتباری ۸۵

فصل پنجم: پیوند اعضا

بخش اول: پیوند اعضا از دیدگاه فقه امامیه ۹۰

گفتار اول: حکم تکلیفی پیوند اعضا به حسب احکام اولیه ۹۱

الف) ادله‌ای حرمت قطع عضو به حسب احکام اولیه ۹۱

ب) دلیل حرمت پیوند عضو به حسب احکام اولیه ۹۳

ج) دلیل جواز پیوند عضو به حسب احکام اولیه ۹۴

نتیجه ۹۴

۱. پیوند از حیوان به انسان ۹۵

فتاوی ۹۵

۲. پیوند از انسان زنده به خودش و یا به فرد دیگری ۹۶

فتاوی ۹۶

۳. پیوند از میت غیرمسلمان به انسان ۹۹

فتاوی ۹۹

۴. پیوند از میت مسلمان به مسلمان زندگای ۱۰۰

فتاوی ۱۰۰

گفتار دوم: حکم تکلیفی پیوند اعضا به حسب احکام ثانویه ۱۰۱

فتاوی ۱۰۵

گفتار سوم: مسائل و فروعات پیرامون پیوند اعضا ۱۰۸

مسئله اول: پیوندبرداری از بیماران دچار مرگ مغزی ۱۰۸

فهرست موضوعات / پنج

۱۱۰	فتاوی
۱۱۴	مسأله دوم: وصیت به اعضا
۱۱۶	فتاوی
۱۱۹	مسأله سوم: پیوند اعضا و پرداخت دیه
۱۲۳	فتاوی
۱۲۶	مسأله چهارم: تبرع به اعضا
۱۲۸	مسأله پنجم: بیع اعضای پیوندی
۱۳۰	دلایل حرمت بیع مردار
۱۳۰	الف) آیات
۱۳۱	ب) روایات
۱۳۶	ج) اجماع
۱۳۷	د) عدم حلیت منافع
۱۳۸	ه) عدم صدق عنوان مال و ملک بر اعضا
۱۴۰	فتاوی
۱۴۵	مسأله ششم: حکم نماز خواندن با عضو پیوندی
۱۴۵	فتاوی
۱۴۸	بخش دوم: پیوند اعضا از دیدگاه قانونگذار ایران

فصل ششم: تشریح

۱۵۶	بخش اول: بررسی مسأله تشریح در فقه امامیه
۱۵۶	گفتار اول: بررسی حکم تشریح به حسب احکام اولیه
۱۵۷	۱. ادله‌ای که دلالت بر حرمت مُثله دارند

۱۵۹	نقد و بررسی ادله تمثیل
۱۶۱	۲. ادله‌ای که دلالت بر تعلق دیه می‌کند
۱۶۳	بررسی دلایل ثبوت دیه
۱۶۵	۳. ادله‌ای که دلالت بر وجوب احترام مردۀ مسلمان دارند
۱۶۶	نقد و بررسی ادله هتک و توهین
۱۶۸	علت عدم احترام کفار
۱۷۲	۴. ادله‌ای که دلالت بر لزوم تعجیل در کفن و دفن میت دارند
۱۷۴	بررسی دلایل تجهیز میت
۱۷۶	نتیجه و حاصل بحث
۱۷۶	فتاوی
۱۷۸	گفتار دوم: بررسی حکم تشریح به حسب حکم ثانوی
۱۷۸	فلسفه و ماهیت حرمت
۱۷۸	الف) حرمت ذاتی
۱۸۱	ب) حرمت عارضی
۱۸۴	اهداف تشریح
۱۸۶	مصداقهای تجویز شدۀ تشریح
۱۸۶	۱. توقف حفظ جان زنده بر شکافتن بدن مرده یا تقطیع اعضای او
۱۸۷	۲. تشریح به قصد کشف جرم یا توطئه و یا حفظ نظام اسلامی
۱۸۷	۳. تشریح جسد مسلمان به خاطر تشخیص نوع سلاح دشمن
۱۸۸	۴. تشریح به قصد اثبات نسب و توارث
۱۸۹	۵. تشریح به خاطر درآوردن مال غیر یا دفع ضرر
۱۹۰	۶. توقف تجهیز میت، بر قطع یا شکستن عضو او

۱۹۰	۷. تشریح، به قصد آموزشهای پزشکی
۱۹۲	نتیجه و حاصل بحث
۱۹۳	فتاوی
۱۹۷	گفتار سوم: مسائل پیرامون تشریح
۱۹۷	مسأله اول: وصیت به تشریح
۱۹۹	فتاوی
۲۰۲	مسأله دوم: تشریح و پرداخت دیه
۲۰۴	مصرف دیه
۲۰۵	نتیجه
۲۰۶	فتاوی
۲۰۹	مسأله سوم: حکم تشریح بدن مشکوک الحال
۲۱۰	مسأله چهارم: خرید و فروش اموات جهت تشریح
۲۱۱	مسأله پنجم: استفاده از استخوانهای مردگان مسلمان، برای آموزش پزشکی
۲۱۲	مسأله ششم: برخی احکام وضعی تشریح
۲۱۳	بخش دوم: تشریح از دیدگاه حقوق ایران

فصل هفتم: تلقیح مصنوعی

۲۱۸	بخش اول: بررسی فقهی تلقیح مصنوعی
۲۱۹	گفتار اول: حکم تکلیفی تلقیح مصنوعی
۲۱۹	مقدمه
۲۲۱	قسم اول: لقاح متجانس به روش IVF
۲۲۲	قسم دوم: لقاح نامتجانس به روش IVF

- ۲۲۴ قسم سوم: لقاح متجانس به روشی که مستلزم افرامه ماء است
- ۲۲۵ فتاوی
- ۲۲۷ قسم چهارم: لقاح نامتجانس به روشی که مستلزم افرامه ماء است
- ۲۲۷ الف) آیات
- ۲۳۰ ب) روایات
- ۲۴۰ فتاوی
- ۲۴۳ کاشتن جنین
- ۲۴۳ الف) نظر قائل به جواز
- ۲۴۵ ب) نظر قائل به حرمت
- ۲۴۵ فتاوی
- ۲۴۹ نتیجه
- ۲۵۱ مسائل متفرقه
- ۲۵۱ مسأله ۱: تشکیل و رشد و نمو جنین در محیط آزمایشگاه
- ۲۵۲ مسأله ۲: تلقیح مصنوعی با استفاده از اسپرم میت
- ۲۵۲ الف) جواز اخذ نطفه از میت
- ۲۵۲ ب) حکم تلقیح نطفه اخذ شده به زوجه
- ۲۵۵ ج) تلقیح نطفه اخذ شده از میت به غیر زوجه
- ۲۵۷ مسأله ۳: تقویت نطفه
- ۲۵۹ مسأله ۴: تلقیح مصنوعی با کمک امکانات نبات یا حیوان
- ۲۶۲ گفتار دوم: حکم وضعی طفل حاصل از تلقیح مصنوعی
- ۲۶۳ صورت اول: تلقیح مصنوعی با علم و عمد زوجین
- ۲۶۳ ۱. پدر کودک کیست؟

۲۶۴	۲. مادر کودک کیست؟
۲۶۸	صورت دوم: مجهول بودن صاحب اسپرم
۲۷۴	صورت سوم: تلقیح سهوی اسپرم بیگانه
۲۷۵	صورت چهارم: تلقیح عمدی اسپرم بیگانه
۲۷۹	فتاوی
۲۸۲	مسائل متفرقه
۲۸۲	مسأله ۱: تلقیح اسپرم متوفی به زوجه او و یا به غیر زوجه او
۲۸۴	مسأله ۲: تلقیح مصنوعی با استفاده از امکانات جنسی حیوان یا نبات
۲۸۵	مسأله ۳: حکم پیوند تخمدان زنی به زن دیگر
۲۸۶	مسأله ۴: انتقال جنین از رحم معیوب به رحم سالم
۲۸۷	بخش دوم: تلقیح مصنوعی از دیدگاه حقوق ایران
۲۸۸	گفتار اول: نظریات موافقین و مخالفین تلقیح مصنوعی
۲۸۸	الف) نظرات موافقین تلقیح مصنوعی
۲۸۹	ب) نظرات مخالفین تلقیح مصنوعی
۲۹۵	گفتار دوم: نسب طفل ناشی از تلقیح مصنوعی
۲۹۵	مقدمه ۱: ماهیت نسب
۲۹۸	مقدمه ۲: اهتمام قانون بر مشروعیت بخشیدن به انساب
۲۹۹	مورد اول: تلقیح نطفه زوج به زوجه شرعی و قانونی اش
۳۰۰	مورد دوم: تلقیح نطفه مرد اجنبی به زن اجنبیه
۳۰۶	گفتار سوم: فروع مسأله تلقیح مصنوعی در رابطه با قانون مدنی
۳۰۶	فرع اول: ماده ۱۰۴۵ ق.م
۳۰۷	فرع دوم: ماده ۱۰۵۴ ق.م

۳۰۷ فرع سرم: ماده ۱۰۹۲ ق.م

۳۰۸ فرع چهارم: ماده ۱۱۰۸ ق.م

فصل هشتم: دستاوردها

۳۱۰ الف) تطبیق

۳۱۱ ب) نتیجه‌گیری و پیشنهاد

۳۱۴ ضمیمه

۳۱۷ فهرست منابع

۳۲۴ چکیده تحقیق به زبان لاتین

کلید واژه‌ها:

پیوند اعضا، مرگ مغزی، تشریح، وصیت، تلقیح مصنوعی، لقاح

چکیده تحقیق

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و در جامعه‌ای که با معارف و مقررات اسلامی اداره می‌شود، و از آنجایی که اسلام، شریفترین دانشها را علم الادیان و علم الابدان معرفی کرده است، با درک عمیق از مسایل و مشکلات فقهی امور پزشکی، از فقهای معظّم و حوزه‌های دینی، این انتظار بجاست که زمینه‌های تحقّق احکام شرع مقدّس در امور پزشکی را فراهم آورند.

در همین راستا، تحقیق حاضر تحت عنوان «بررسی تطبیقی احکام پیوند، تشریح و تلقیح در فقه امامیه و حقوق ایران» ارائه می‌شود.

در بخش نخست این تحقیق، تحت عنوان مقدمه، مطالبی پیرامون جایگاه فقه امامیه در رویارویی با مسایل جدید، اهمیت طب در اسلام و ضرورت پژوهش در مسایل مستحدثه پزشکی و همچنین رابطه فقه با قانون مدنی ایران، بیان شده است.

در بخش دوم که «موضوع‌شناسی» نام دارد، برای هر یک از سه موضوع تحقیق، عناوین زیر توضیح یافته‌اند:

۱. تعریف لغوی و اصطلاحی ۲. اهمیت و تاریخچه ۳. اطلاعات پزشکی

شاید بتوان گفت که این بخش، مهمترین پیش‌نیاز برای اجتهاد در مسایل مستحدثه پزشکی می‌باشد.

در بخش سوم، پرسشهای مطرح شده از سوی جامعه پزشکی و حقوقی، پیرامون هر یک از سه موضوع، گردآوری شده است. در تدوین این سؤالات از مصاحبه‌هایی که با چند نفر از اساتید و متخصصین پزشکی دانشگاه علوم پزشکی مشهد داشته‌ام، استفاده شده است.

در بخش چهارم، برخی از اصول و اصطلاحات فقهی مورد نیاز این رساله، مختصراً توضیح داده شده‌اند و نهایتاً در بخشهای پنجم، ششم و هفتم به اصل بحث پرداخته و برای هر یک از سه موضوع تحقیق، نظر فقه امامیه (فقهای قدیم و جدید) و نظر قانون‌نگزار ایران بیان شده و سپس در فصل هشتم مقایسه‌ای بین این دو گردیده است.

آنچه را که می‌توان به عنوان نتیجه این تحقیق در چند سطر گنجانند، این است که:

۱. برای پیوند به بدن مسلمان جهت درمان و حفظ حیات و سلامت وی، استفاده از اعضا و